

Na de tweede Rubicon; aanzet voor een psychologisch beeld van de 12-jarige

Steiner heeft een aantal belangrijke opmerkingen gemaakt over de menskunde van na de 2^e Rubicon (11 $\frac{2}{3}$ ^e jaar). Die hebben betrekking op de wil, de botten van de mens, de ontwikkeling van het skelet en het nieuwe denken. Daarbij treden belangrijke, voor de pedagoog zeer wezenlijke veranderingen op. Eerder is daar al in een artikel voor de Lerarenbrieven vanuit het perspectief van de antroposofische menskunde op gewezen (zie www.steiner-pedagogie.nl onder artikelen). Hier kijken we naar de psychologische gevolgen daarvan. Binnen de schoolbeweging wordt hier veel te weinig onderzoekend werk gedaan. Er moet geweldig veel materiaal zijn (denk alleen al aan de oriëntatielessen, dat gewoon te weinig wordt verzameld en naar buiten wordt gebracht). We beperken ons hier tot de betekenis van de botten. Deze bijdrage is een uitvloeisel van een gesprek met een oud-collega. Iedere leerkracht zal aan de verschillende feiten zelf kleur kunnen verlenen.

Ik geloof dat we met twee of zelfs drie aspecten van de botten te maken hebben: het ene aspect is dat ze een mechaniek zijn geworden, d.w.z. dat ze nu allemaal ‘op elkaar zijn afgestemd’. Binnen het skelet hebben ze allemaal hun eigen functie gekregen en zijn in principe ook allemaal afzonderlijk bestuurbaar geworden; het geheel is nu ‘in elkaar gezet’. Dat wil zeggen dat de structuur van het huis, de bouwelementen, er nu zijn, we moeten ons echter ook oefenen om erin te kunnen wonen. Vanaf nu grijpen de botten dus allemaal in elkaar en daarmee kunnen ze dus allemaal en vooral ook allemaal *samen*, voor het werk in de wereld ingezet worden. (Tuinbouwonderwijs, houtbewerking!). Verder is er nu ook iemand (die achter de ‘machine’ zit) die dat werk in principe ‘gezielt’ richting kan geven en kan sturen. Is dat niet een soort Romeins generaal die zijn soldaten, de botten, aanstuurt? Punt twee is dat dit nieuwe mechaniek nu automatisch in zijn geheel verbonden wordt met de zwaartekracht van de aarde; de zwaartekracht krijgt er greep op en het derde is dat de spieren zich nu (via de pezen) met deze botten verbinden, waardoor bijv. punt een pas mogelijk wordt.

Dit zijn alle drie fysieke ontwikkelingen. Ontwikkelingen van het lichaam die zich buiten het bewustzijn van het kind afspelen. Een kind oefent er geen enkele invloed op uit. Ze hebben echter omgekeerd, wel alle drie hun invloed op de psyche van het kind. Het kind begint namelijk ‘in een ander lichaam’ te wonen. Op welke manier?

1. Doordat de zwaartekracht zich op deze manier van het kind ‘meester maakt’. Het fysieke lichaam, d.w.z. het skelet, wordt er a.h.w. door ‘gegrepen’. Ik zie dat heel plastisch en concreet voor me, als door een wezen, een ahrimanische macht, die dat vanuit de aarde doet en de jonge ‘zelfstandig’ geworden mens, meteen in zijn machtssfeer trekt. De mens maakt vanaf dat moment namelijk d.m.v. zijn skelet ook materieel-fysiek gezien deel van de aarde uit, d.w.z. hij neemt zijn rechtmatige plaats onder de materiële dingen op aarde in. Steiner zegt daarvan dat de botten de mens ‘als een objectief hefboom-systeem’ in de wereld plaatsen. Wil dat niet gewoon zeggen dat hij ten aanzien van de materiële verrichtingen in de wereld ‘operatief’ geworden is, ‘gebruiksklaar’ en dat hij moet weten dat elke actie daarbij ook een reactie, een gevolg heeft?

Psychologisch geeft dat de kinderen een nieuw zelfvertrouwen. *Ze zijn* er nu en je kunt niet meer om ze heen. We kunnen ze niet meer opzij zetten, of negeren. Op alles wat ze zeggen dient ingegaan te worden. Ik ben daar nog niet helemaal uit, maar ik

geloof wel dat hier ook een kern ligt van het gevoel voor de noodzaak van een eigen moraliteit die hieruit in aanleg voort zou moeten komen. Want, alles wat er is heeft recht op zijn eigen plaats, natuurlijk ook de andere mens om je heen. Daar kunnen de kinderen sociaal inbreuk op maken en dat betekent dat we die ruimte van de ander dan geweld aandoen. Een derde, vierde klas kind bloost direct als het gewezen wordt op iets dat ze verkeerd hebben gedaan. Ze zijn nog ingebed in hun gevoelsleven. Dat doet een 12 jarige niet meer zo direct. Hier kan afstand worden genomen van de eigen gevoelens. Ze beginnen zich te objectiveren. Maar ze voelen nu misschien wel des te duidelijker wat er mis is en dat er inbreuk gemaakt is op die plaats die een ander inneemt en die hem/haar rechtens evenzeer toekomt als de plaats die jezelf inneemt.

Een kind van 12 kan vanaf dit moment eigenlijk ook pas rechtop staan. Hij staat dan bewust geheel *in* de zwaartekracht en verbindt zijn zelfbewustzijn met zijn lichaam. Dat zelfbewustzijn had voor die tijd een heel andere plaats! In het hart-longen-systeem en het was verbonden met het goed en of lief willen zijn voor de ouders, de juf etc. Het was afhankelijk van gevoelens van dankbaarheid en waardering van deze mensen om hem heen, dan kon het 'oplichten'. Nu is dat een gevoel geworden dat geen directe psychische inkleuring meer heeft, het is a.h.w. objectief geworden en direct met het hele skelet verbonden. Ik sta, dus ik ben. Rechtop staan betekent natuurlijk tevens dat er een verbinding met het boven is, of beter: zou moeten zijn. Maar die verbinding is niet meer natuurlijk gegeven! Zo natuurlijk als de 'onderwereld' toegang krijgt tot het binnenste van het kind (via het skelet), zo duidelijk zal het natuurlijk ook dienen te beseffen dat er een andere, een 'hogere' wereld is, alleen die hogere wereld, de hemel, de wereld van de sterren (Sterrenkunde introduceerde Steiner niet voor niets in de zesde klas, in zekere zin als 'tegenhanger' van de wereld van de mineralen) heeft geen automatische betekenis meer voor hen. Die wereld is zelfs gedeeltelijk voorbij, heeft afgedaan, is fantasie, is misschien ook wel min of meer identiek aan de nu afgezworen wereld van de sprookjes en de mythologie! Kort gezegd: nu kondigt zich voor hen nog heel voorzichtig de vraag naar een (individuele) moraliteit aan.

Dat is volgens mij ook de diepere betekenis van het vak dierkunde dat in klas 6 gegeven zou moeten worden. De verticaal onderscheidt ons van de dieren. En het is onvergefelijk dat de vroegere vrijeschoolleeraren dat vak (die periode) niet in het Nederlandse vrijeschoolleerplan van klas 6 hebben opgenomen. In onze huidige situatie zal het er waarschijnlijk nooit meer in kunnen komen. (zie artikelen website)

Dat wil dus zeggen dat er een bijzonder belangrijke opgave voor de leerkracht ligt om die hogere wereld op een nieuwe manier bij de kinderen beleefbaar te maken. Via de dierkunde zou dat op een objectieve en exacte manier gekund hebben die ook bij de kinderen zou passen. Nu kan daar naar mijn mening voorlopig nog alleen op een zeer overtuigende en tegelijk zeer voorzichtige manier in de oriëntatielessen over gesproken worden. Ik zie hier drie thema's: a) er kan verteld worden over het leven van mensen die uit hogere morele motieven (waar komen die vandaan?) hebben gehandeld en natuurlijk over mensen die beleefden hoe in hun leven momenten ontstonden waar hun karma ingreep, waar een nieuwe weg werd ingeslagen, een nieuw inzicht ontstond, nieuwe dingen werden opgepakt of plotseling een onverwacht nieuw perspectief werd geboden. b) Over de wereld van de slaap. Het dromen kan bijv. op een andere manier worden belicht: welke beelden kunnen daar ontstaan; de droom niet als fantasie, maar als stem, als ingeving; ook bij uitvindingen. c) Ik heb daar zelf te weinig ervaring mee, maar het lijkt mij dat hier ook het geweten een belangrijk gespreksthema kan zijn. Thema's die de verticaliteit naar boven toe open houden.

Dit spreken over deze wereld van boven is in alle gevallen een religieuze aangelegenheid. Voor de kinderen die tegenwoordig nauwelijks meer met een uiterlijke religie in aanraking komen, is dit van groot belang. Naast aardeburger, waar de greep van de zwaartekracht hen vanzelf toe maakt, ligt hier voor het eerst in potentie de mogelijkheid voor ze open om daarnaast ook ‘hemelburger’ te worden. Dat waren ze weliswaar niet al te lang geleden nog, maar dat was alleen maar een algemeen gevoel ‘voor kleine kinderen’; dat is nu voorbij. Hemelburger worden kan nu alleen via de inbreng, de innerlijke overtuiging en de ernst van een volwassene en het individuele beleven van de kinderen zelf.

We kunnen hierbij ook denken aan het paradijsspel waar ze God, nadat de appel gegeten is, al enkele jaren lang op strenge toon hebben horen zeggen ‘Adam, waar zijt gij!’ Dat riep hij niet omdat Adam zich verstopt had, maar omdat Adam door het eten van de appel zijn (natuurlijke) verticaliteit verloren had. Daarom kon God hem niet meer vinden. Had God te midden van de dieren ‘gezocht’, dan zou hij daar een merkwaardig wezen hebben gezien, half mens, half dier, maar hij zocht een Mens en die kon hij niet meer vinden. Niet voor niets werd in vele Middeleeuwse schilderijen de duivel als slang voorgesteld kronkelend om de boom van goed en kwaad. Lucifer kent de verticaal niet. Hij is helemaal anti-oprichtingskracht. En een zesde klasser kan vanaf dat moment ook heel goed begrijpen wanneer er in een oriëntatieles wordt gezegd dat die vraag van God niet zo maar een keer aan Adam is gesteld, maar dat die doorklinkt en eigenlijk voortdurend in de oren van elk mens zou moeten klinken. Prachtige stof voor een gesprek in de klas.

Over het rechtop staan. Hier wordt verder niets nieuws gezegd, alleen iets onder de aandacht gebracht. Rechtop staan, daar vraagt het skelet dus zelf om –, maar je moet het wel leren (zie hierboven); je moet zelf in de verticaal willen gaan staan, want rechtop staan betekent in de eerste plaats je ‘verzetten’ tegen de krachten van de zwaarte – die krachten vragen er immers om dat je je er tegen afzet. God zegt niet na de schepping tegen Adam: ‘Jongen, sta nu maar op’, maar hij wil dat hij ‘steevast’ op zijn voeten staat. Waarom? Omdat dit n.l. zowel verbinden als afzetten inhoudt. Adam zet zijn (blote!) voeten met kracht op de grond en ‘schiet’ vanaf dat moment (tot zijn eigen verrassing) in de verticaliteit. De natuur zorgt er voor dat we in de puberteit in de zwaarte vallen. De wil moet dus aangesproken worden en liefst nu al, in de prepuberteit, vóórdat die val een feit wordt. Alleen via de bewuste wil kan ‘het boven’ realiteit worden. Dat is ook de betekenis van de euritmielessen in klas 6.

2. Dat van de hijskraan (het mechaniek) is misschien niet eens zo’n idioot beeld. Die hijskraan doet namelijk werk en kinderen kunnen vanaf nu eigenlijk ook pas werken, aanpakken. Ze zouden nu ook moeten voelen wat ingespannen werk is, leren wat zweten is. Vroeger kwamen de jongens ook op hun 12^e jaar bij een meester in de leer. Verder zit er in die hijskraan ook een machinist en dat betekent dat je nu ook kunt zeggen dat een kind eigenlijk pas nu voor zijn daden ‘verantwoordelijk’ gehouden kan gaan worden. Natuurlijk nog niet vanuit de dimensie van zijn ik, maar wel vanuit de dimensie van zijn ledematen. Dat geldt bijvoorbeeld voor mond, handen en voeten. Ook die moeten we leren te besturen. En hier hebben we volgens mij psychologisch met twee begrippen te maken: controleren en corrigeren.: je flapt er niet zomaar van alles uit, we kwetsen geen mensen. De handen gooien niet zomaar dingen weg. Ze zitten niet los aan je lichaam. Ze pakken ook niet zomaar dingen van een ander zonder te vragen. We vragen dus of iets mogen lenen, we ruimen onze dingen dus op, laten dingen niet slingeren, verzamelen afval, verzorgen onze omgeving, slaan er niet op

los, etc. En ten aanzien van de voeten: die schoppen niet, tenzij tegen een bal en als die bal dan toevallig door een ruit gaat wordt een bepaald bedrag aan de schade meebetaald. Verantwoordelijk worden voor wat je gedaan hebt, voor wat er gebeurd is. In een 6^e klas zag ik laatst een prachtige lijst met ca. 10 omgangsregels bij het fonteintje hangen. (Zelf door de kinderen samengesteld). Maar die omgangsregels gelden niet alleen voor een klas. Het binnentreden in de wereld, de buitenwereld, vraagt ook om bepaalde regels, codes een vorm van ethiek. Gedrag waar *anderen* zich prettig bij voelen.

En mochten bepaalde dingen nog niet helemaal lukken, dan komen we daar op terug en leren we onze verontschuldigen aan te bieden. Het spijt mij. Ik heb er spijt van. Ik wilde het eigenlijk niet. Ik ben er ongelukkig onder. Dat is een belangrijk iets. Zonder dat kunnen mensen niet met elkaar samenleven.

3. Zoals het skelet de grondslag geeft voor de dimensie beneden boven, voor de verticaliteit, zo zijn het de spieren die het mogelijk maken om het horizontale veld te betreden. De wereld komt er door binnen arm- en handbereik. Daardoor kunnen ze ook nu pas echt in de wereld 'in-grijpen'. Ingrijpen in de ruimte om hen heen. Die ruimte kan vanaf nu pas beheerst en 'veroverd' worden. De wereld wordt er werkveld door. Daarnaast willen ze exploreren; verkennen. Hutten in bomen evenmin als kuilen en gangen onder de grond kunnen nauwelijks meer gebouwd worden. Hoe dan?

Die horizontale wereld 'betreden' we ook d.m.v. het eerste perspectief tekenen. Er is één verdwijnpunt op de horizon. We tekenen een straat (niet te lang) met twee rijen huizen, kantoren, een winkel en bomen aan beide kanten. Misschien hangen er slingers over de straat en zijn er vlaggen. Alle lijnen die in werkelijkheid evenwijdig lopen, wijzen nu in dezelfde richting en komen uiteindelijk in dat ene punt samen. Wat een wonder. De hele wereld lijkt in dat punt te verdwijnen. Het regelmatige verloop naar dat verdwijnpunt toe is nog niet aan de orde, dat komt pas in klas 7, tegelijk met het tweede verdwijnpunt. Dan tekenen we ook een tegelvloer, maar dan wordt het tekenen van de ruimte eigenlijk al een constructie. Nu is er nog genoeg plaats voor de eigen fantasie om die straat te laten ontstaan en er menselijk leven in te brengen. Alles wordt kleiner, naar mate het verder van ons weg is. Ook hier: macht krijgen over de ruimte.

Wat we ook aan onze verbinding van de spieren met het skelet danken is: energie. Die energie wil naar buiten maar kan niet zonder doelgerichtheid. Dat geldt voor het spel, maar het is ook vaak een uitgesproken wens. 'Juf, wat gaan we doen'. Ze willen merken dat de leerkracht met de leerstof ook een bepaald doel voor ogen heeft. Dat en dat moet voor een bepaalde tijd bereikt, gedaan en gekund zijn. Dat geldt zowel voor elke les als voor een langere tijd: ik wil dat we dit voor de vakantie af hebben etc.

De spieren hebben tot taak om de richting te bepalen. We focussen weliswaar met onze ogen en maar onze spierkracht brengen we in de gewenste richting en we proberen daarmee tevens de gewenste afstand te overbruggen. Niet te ver, niet te dichtbij. We bepalen de juiste, de noodzakelijke kracht die daarvoor nodig is. Dat heet dus in gewone taal: 'mikken'. We oefenen in het werpen (niet gooien!). Trefbal wordt een ideaal gymspel, we willen iets (iemand) raken. Ook de voeten moeten leren mikken, moeten een (het) doel leren vinden. Geen wilde trap, maar de *pass*, d.w.z. je geeft de bal door aan een ander; dus niets tegen voetbal. In feite wordt alles wat met een doel te maken heeft interessant. Leraren helpen mee bepaalde bereikbare doelen te stellen, zowel voor de klas als geheel en individueel. Werkstukken en spreekbeurten komen nu pas aan de orde.

Ook uithoudingsvermogen moet nu geoefend worden, zodat de ruimte ook binnen loopbereik komt. Trainen, volhouden. Tot zover deze korte schets. We zouden moeten

proberen om ons psychologische beeld meer gezamenlijk in te kleuren en naar buiten te brengen. Dit wil daartoe niet meer dan een voorzet zijn.

Magchiel C. Matthijsen